

**VOLEK, Peter: *Človek, slobodná vôľa a neurovedy*. Ružomberok :
Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity
v Ružomberku, 2015. 217 s.
ISBN 978-80-561-0241-1**

Hoci problém slobodnej vôle bol vždy dôležitou témou filozofie, s rozvojom neurovedy a vedy o mozgu znova nadobudol na aktuálnosti, najmä v súvislosti s vyjadreniami niektorých predstaviteľov týchto vied zastávajúcich fyzikalistické pozície, ktorí tvrdia, že slobodná vôľa resp. slobodné rozhodovanie, ako ho predpokladá nekompatibilistická koncepcia slobody, je len ilúziou.

S niekoľkými zástancami takýchto názorov vedie polemiku vo svojej najnovšej publikácii *Človek, slobodná vôľa a neurovedy* P. Volek. Hneď v úvode konštatuje, že „názory kritikov slobodného začatia ľudského skutku alebo slobodnej vôle pokladá za nedostatočne zdôvodnené a neprijateľné“ (s. 9). Na podporu bežnej skúsenosti, že človek je pri istých svojich rozhodnutiach slobodný, predstavuje svoj argument sebadeterminácie, ktorý vychádza z predpokladu: „S1 Ak má človek možnosť sám determinovať vykonanie skutku, tak má možnosť slobodnej voľby“ (s. 9), pričom v jednotlivých kapitolách monografie postupne zdôvodňuje platnosť svojich premís a záveru.

V prvých dvoch kapitolách najskôr predstavuje metafyzické a epistemologické predpoklady potrebné na zdôvodnenie slobody. Za základné metafyzické predpoklady na vysvetlenie slobodnej vôle pokladá vhodne zafinované ontologické kategórie: kategórie substancie, vlastností, času a príčiny (s. 22). Autor zdôvodňuje, prečo je vhodné prijať kauzalitu aktéra, súvisiacu s diachrónnou identitou a substanciálnym chápaním človeka. Substanciu pritom chápe hylemorficky – ako zloženú z aristotelovskej matérie a formy, pričom formou človeka je nemateriálna racionálna duša. Na zdôvodnenie slobody je podľa neho potrebné prijať existenciu štyroch aristotelovských príčin a možnosť indeterminizmu. Hoci pripúšťa, že „v súčasnej dobe sa nedá s istotou tvrdiť, či v prírode panuje determinizmus alebo indeterminizmus“ (s. 27), pre otázku slobodnej vôle to podľa neho nie je kľúčové. Tu je dôležité vychádzať z „bežnej skúsenosti“ spočívajúcej v tom, že pri rozhodovaní si človek volí z „viacerých riešení, ktoré majú rovnakú pravdepodobnosť“ (s. 28), a tiež z prijatých metafyzických predpokladov. Tento svoj postoj odôvodňuje všeobecným princípom: „Bežný názor prijímame ako pravdivý, pokiaľ nie je intersubjektívne zdôvodnená jeho nepravdivosť.“ (s. 29)

V druhej kapitole autor objasňuje chápanie poznania v analytickej tradícii, čitateľovi predstavuje internalistický, externalistický a reliabilistický prístup k poznaniu. Dotýka sa aj problému základných presvedčení a ich osvojovania subjektom na základe „princípu uveriteľnosti“, ako ho formuloval

R. Swinburne. Základné presvedčenia totiž významným spôsobom vstupujú do procesu ľudského rozhodovania a konania, kde majú normatívnu podobu.

V ďalšej kapitole približuje P. Volek metodológiu dialógu medzi filozofiou, psychológiou a neurovedami, uvádzajúc tri základné možné podoby ich vzájomného vzťahu – redukciu, interakciu a integráciu. Predstavuje tu dva základné modely prístupu k vedám: teoretický a funkcionalistický. Napokon uzatvára, že „redukcia všetkých vied na fyziku je neopodstatnená“ a interakcia vied, ktoré sa priamo nedotýkajú oblasťou a metódou skúmania – ako sú psychológia a neurológia – je „nepostačujúca“. Navrhuje preto „integráciu psychológie a neurovedy pomocou filozofie, ako sa to uskutočňuje vo filozofii mysle“ (s. 46).

Vo štvrtej kapitole predstavuje autor čitateľom troch významných kritikov slobodnej vôle a ich postoje. Najskôr je to Benjamin Libet, podľa ktorého „rozhodovanie nie je aktom vôle“ a treba rozlišovať medzi rozhodovaním o tom, aký skutok vykonať, a zámerom konať práve teraz. Vedomá vôľa môže podľa neho „fungovať len ako povolujući faktor, buď dovoliť alebo sa vyhnúť motorickej implementácii úmyslu konať, ktorý vznikol nevedome“ (s. 48). Psychológ Daniel Wegner zastáva názor, že slobodná vôľa je len ilúziou, no rozlišuje pritom empirickú vôľu, ktorá je kauzálnym vplyvom myšlienok na skutky človeka, a fenomenálnu vôľu, ktorá predstavuje skúsenosť vôle. Všetky ľudské skutky podľa neho začínajú v nevedomí a nimi zapríčinené myšlienky sú preto len zdanlivou príčinou našich skutkov. Ilúzia (alebo emócia) slobodnej vôle úzko súvisí s pojmom „ja“, ktorý má „magický“ charakter a bráni vedeckému chápaniu nášho myslenia a konania (s. 50 – 51). Neurovedec Michael S. Gazzaniga chápe vedomie ako emergentnú vlastnosť ľudského mozgu a slobodnú vôľu ako ilúziu, ktorú vyvoláva v ľavej hemisfére umiestnený modul mozgu (tzv. interpret), interpretujúci nevedomé začatie istých skutkov ako vedomé a slobodné rozhodnutie. Konanie je podľa neho „výsledkom emergentného duševného stavu ovplyvneného interakciou s okolím“ (s. 53).

V piatej kapitole Volek pristupuje k samotnej kritike názorov predstavených autorov, pričom predkladá celý zoznam bibliografických odkazov na publikácie, ktoré s nimi takisto polemizujú, čo je na jeho práci tiež veľmi cenné. Uvedené námietky syntetizuje v závere, že spomínaným autorom sa nepodarilo vyvrátiť existenciu slobodnej vôle a dokázať, že každý skutok začína v nevedomí, lebo preukázateľne existujú skutky, ktoré určuje človek, nie jeho nevedomie (s. 71). Vyvrátením argumentov kritikov slobodnej vôle autor sledoval potvrdenie platnosti premís „S₂ Človek má možnosť sám determinovať vykonanie skutku“ a „S₃ človek má možnosť slobodnej voľby“ argumentu sebadeterminácie.

Šiesta kapitola sa podrobnejšie zameriava na pojem slobodnej vôle, pričom autor uvádza niekoľko základných prístupov: humovské kondicionálne chápanie slobodnej vôle, libertariánske a frankfurtiánske chápanie. Svoje chápanie slobodnej vôle opiera o argumentáciu Stumpovej, ktorá uznáva libertariánsku podmienku slobody – teda možnosť konať inak, no nepokladá je za nutnú, ani postačujúcu podmienku slobodného konania. Za takú považuje

„sebadetermináciu človeka na vykonanie skutku“ (s. 100), teda schopnosť byť sám príčinou svojho konania.

V siedmej kapitole autor uvažuje o slobode v širšom rámci ľudského konania, ktoré možno pozorovať aj zvonka. Sústreďuje sa pritom na objasnenie kauzality aktéra, ktorý zapríčini skutok vďaka úmyslu alebo dôvodom na jeho vykonanie. Po stručnom predstavení náuky T. Akvinského, D. Scota a T. Reida o slobodnej vôli sa napokon venuje teórii T. O'Connora, ktorú pokladá za najbližšiu vlastnému stanovisku. V tejto koncepcii aktér priamo zapríčiňuje skutok „vykonávaním úmyslu konať“, pričom táto kauzalita prebieha paralelne s kauzalitou udalostí. Kauzalita aktéra sa zakladá na jeho schopnosti vôle, teda schopnosti „priamo zapríčiniť stav úmyslu ohraničený vonkajšími a vnútornými okolnosťami“ (s. 128). Aktér pritom predstavuje druh substancie, ktorá nie je radikálne odlišná od fyzikálnych substancií, ale jeho schopnosti sa nemusia dať redukovať na schopnosti jeho mikrofyzikálnych častí. Sloboda voľby sa teda chápe ako emergentný dôsledok procesov na mikroúrovni, ktoré by mohli byť konformné s determinizmom.

Vo Volekovom chápaní, ak sa aj človek nemôže rozhodovať medzi viacerými možnosťami, zostáva mu možnosť konať, alebo nekonať: „Možnosť slobodnej voľby má človek na základe poznania cieľa konania, určenia skutku rozhodnutím, začatím skutku a kontrolou počas jeho vykonávania. Rozhodnutie, začatie skutku a kontrola počas jeho vykonávania sú prejavmi vôle.“ (s. 139) Tým sa potvrdzuje premisa „S₄ Ak má človek možnosť slobodnej voľby, tak má slobodnú vôľu“ argumentu sebadeterminácie. Pričom premisa „S₅ Človek je slobodný“ vyplýva z premís S₃ a S₄ (s. 9).

V poslednej časti sa Volek venuje analýze pojmov potrebných na vysvetlenie kauzality aktéra: intencionality, dôvodov, mentálnej kauzality a jej riešenia v scholastike i u súčasných autorov. Vo svojom prístupe sa autor opiera najmä o chápanie kauzality aktéra u T. O'Connora a o analýzu dôvodov u R. Audiho. Človeka vedie ku skutku túžba, úmysel, úsudok alebo čokoľvek iné, čo spĺňa motivačnú rolu. Ľudský skutok je založený na presvedčení, ktoré ho vedie (rozum) a túžbe, ktorá ho motivuje (vôľa): „Skutok je kontrolovaný počas vykonávania tak, že nejestvuje sprostredkovateľ medzi túžbou presvedčením a skutkom“ (s. 149), inak by totiž ich spojenie bolo akcidentálne a kontrola skutku by sa vymykala aktérovi, ktorý musí kontrolovať nielen to, čo koná, ale aj spôsob, ako to koná. Stupeň slobody konania je tým vyšší, čím viac je aktér otvorený konať aj inak. Vzťah medzi aktérom a voľciou sa pritom nechápe ako príčinný, ale ako vnútorný, teda „skutky človek vykonáva vôľou v odpovedi na dôvody, čiže koná vo svetle dôvodov“ (s. 150).

Napokon Volek predstavuje svoje chápanie mentálnej kauzality, ktoré vychádza z tomistického chápania teleologického vysvetlenia a hylemorfického chápania človeka. Pôsobenie mentálnej kauzality, teda pôsobenie mentálnych stavov aktéra na skutok nazýva „smerovanie“, pričom jeho realizácia v organizme sa deje tak, že pri rozhodnutí vykonať skutok sa začne nová kauzálna reťaz fyzikálnych príčin. „Smerovanie mentálnej kauzality na cieľ je teda esenciálne spojené s účinkovaním fyzikálneho pochodu v mozgu, ktorý vedie k prejavu účinnej príčiny.“ (s. 170) Mentálna teleologická a fyzikálna účinná príčina sú

esenciálne spojené a preto ich človek pociťuje ako jeden skutok (úmyselné zdvihnutie ramena). V mentálnej kauzalite sa uskutočňujú rozumové a vôľové schopnosti človeka.

Ak má človek slobodnú vôľu, tak ju má ako dispozičnú vlastnosť a môže ju využiť, keď sa chce rozhodnúť pre nejaký skutok, a v tomto rozhodnutí mu nemôžu zabrániť nijaké vonkajšie okolnosti. Preto autor pokladá za zdôvodnenú aj premisu „S6 Ak má človek slobodnú vôľu, tak je slobodný“. Uzatvára tým, že svoje zdôvodnenie jednotlivých premís argumentu sebadeterminácie a vzťahov vyplývania medzi nimi považuje za dostatočné, teda argument sebadeterminácie je platným argumentom v prospech existencie slobodnej vôle a slobody človeka.

Publikáciu P. Voleka možno pokladať za na Slovensku ojedinelý pokus vyrovnáť sa s neľahkým problémom slobodnej vôle. Zvlášť cenné je to, že autor nerobí len sumár už existujúcich prístupov a riešení, ale ponúka vlastný nový argument v prospech slobody človeka. Text je odborne pomerne náročný, preto je vhodný predovšetkým pre filozofov a študentov filozofie, ktorí sa danou témou zaoberajú.

Mgr. Ing. Mária Spišiaková
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
P. O. Box 173
Kostolná 1, 814 99 Bratislava